

BARCELONA I CATALUNYA DURANT LA CRISI DE SUBSISTÈNCIES DE 1763-1764

Antoni Simon i Tarrés

En el marc de l'Europa Occidental, des de final del segle XVIII, les crisis de subsistències, amb les seves conegudes seqüeles demogràfiques, econòmiques i socials, es van fer menys freqüents. Encara, però, les grans penúries apareixen de forma força generalitzada els anys 1693-1694, 1709-1710, 1739-1741, 1763-1764 i 1771-1774.⁽¹⁾ La conjuntura crítica del primer quinquenni dels anys seixanta del segle XVIII va afectar amb duresa l'Europa mediterrània: al sud d'Itàlia, la combinació de la pobra collita de 1763 amb l'extensió d'una epidèmia de tifus l'any següent tingué uns efectes catastròfics sobre la població. Només al regne de Nàpols les víctimes arribaren, durant el 1764, a la xifra de 200.000; la crisi fou especialment severa a les zones agrícoles amb monocultiu de cereal. A la Capitanata l'elevació de les defuncions sobre la mortalitat normal del període va arribar, el 1764, a un 164 % a Foggia, a un 168 % a Lucera i a un 204 % a San Severo.⁽²⁾ A l'Espanya interior les pobres collites del període 1762-1765 van desencadenar la crisi de mortalitat més estesa i greu de tot el set-cents;⁽³⁾ a Madrid, l'augment de les defuncions en el quinquenni 1762-1766 respecte

a l'anterior fou del 46 % i es va notar especialment l'elevació de la mortalitat els anys 1763 i 1764.⁽⁴⁾

Pierre Vilar ha assenyalat com a la Catalunya del set-cents (almenys a l'àrea que es troba sota la influència de Barcelona), les crisis alimentàries van tenir uns efectes menys terribles que a l'Espanya interior. La integració de la Ciutat Comtal, i en general del litoral català, en els circuits del comerç mundial, va possibilitar les importacions de blat en època de penúria. Tanmateix, les crisis alimentàries no van desaparèixer del tot. Els anys 1715, 1717, 1718, 1720, 1728 i 1753-1754 hom parla de pobres collites i de pa car i, durant la segona meitat del segle, una alça de preus que "mai es fa enrera" provocà situacions crítiques els anys 1764, 1773, 1789, 1799.⁽⁵⁾

Pluges, pedregades i carestia

A diferència de la conjuntura crítica de 1753-1754, en què la plaga de la sequera es féu dramàtica a tota la península Ibèrica, els factors climatològics que van desencadenar la crisi agrària catalana del 1763-1764 foren l'excés de pluges i humitats. Sembla que aquestes circumstàncies adverses s'havien iniciat a la tardor-hivern de l'any 1762. El 9 de gener de l'any següent l'Ajuntament de Barcelona, reunit en sessió extraordinària "respecto de ver tan continuas las lluvias y haver casi tres meses que duraban", resolgué enviar un síndic al bisbe i al Capítol de la catedral demanant que s'exposés el Santíssim a totes les esglésies de la ciutat i

(1) Cronologia que es pot establir a partir de les dades per països recopilades per Livi BACCI, M.: *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*. Barcelona: 1988, p. 82 i s.

(2) Vegeu DEL PANTA, L.: *Le epidemie nella storia demografica italiana. (Secoli XIV-XIX)*. Torino: 1980, p. 212-213; DA MOLIN, G.: "Carestia ed epidemia del 1763-64 in Capitanata", *Rivista di storia dell'agricoltura*, 1 (1978), p. 69 i s.; i també l'article de Livi BACCI, M. i DEL PANTA, L. (nota 43) on s'estableixen uns criteris per definir les crisis de mortalitat i un mètode per mesurar-ne la intensitat.

(3) PÉREZ MOREDA, V.: *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*. Madrid: 1980, p. 121 i s. i 363 i s. També "Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya dels segles XVI-XIX", *Estudios d'Història Agrària*, 5 (1985), p. 7-26.

(4) CARBAJO ISLA, M.F.: *La población de la villa de Madrid. Desde finales del siglo XVI hasta mediados del siglo XIX*. Madrid: 1987, p. 95-96.

(5) VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona: 1975, v. III, p. 443 i s.

que es fessin rogatives per aturar la incontinència de les aigües. La missiva lliurada pel síndic al Capítol argumentava les peticions del consistori dient: *"En vista de la urgente necesidad que hay de recurrir al Señor con los medios más eficaces, a fin de que su divina Magestad se digne levantar la mano a la aflicción en que se halla el Público a causa de las continuas lluvias, inundando la campaña y que no solo padezen las plantas, pero si que también la humedad tan grande que se experimenta puede perjudicar a la Salud publica";*⁽⁶⁾ excés de precipitacions que corrobora el desbordament d'alguns rius a la tardor de 1762; com ho féu el Ter a Girona el dia 19 de novembre.⁽⁷⁾

Les coses no milloraren a la primavera de 1763. Un testimoniatge del mas Gelat de Santa Susanna (a la Marina de la Selva) dóna notícia com unes fortes pedregades malmeteren les vinyes i d'altres conreus: *"Al primer de maig de 1763, Nostre Senyor fou servit de castigar-nos ab una pedregada que durà des de los tres quarts de dos fins a dos quarts de tres per la tarde, prenent des de la riera de Pineda per tota nostra parròquia fins a la Tordera, prenent part de Palafolls, en qual districta qui rebé més qui menos com acostuma fer-o la pedregada... Però no contentant-se Déu de aqueix açot, repetí lo endemà a la mateixa hora, també per espay de tres quarts, que no dexà res de esperanças de vi ni en la parròquia, ni en Sant Pere, ni en los termes vehiñs de part de llevant y tremuntana";*⁽⁸⁾ Joan Calderó, sagristà de la parròquia de Riudellots de la Selva, que relatà en una petita crònica les *"misèries de l'any 1764"*, atribuïa també l'exigua collita de l'any anterior a *"las universsals pedregadas y inundacions d'ayguas que per tota ella esdevingueran per lo discurs del dit any 1763"*.⁽⁹⁾

(6) AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona): Consell de Cent, Dietari XXV-48, foli 3 s.

(7) ALBERCH, R. i d'altres: *Girona: Rius, ponts i aiguats*, Girona: s. d., p. 37.

(8) AHFF (Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar): Llig. 248-20. He editat aquest document a l'apèndix III del volum *Memòries i diaris personals de la Catalunya Moderna. Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva* (Ed. Curial, en premsa).

(9) VEIGU, J.: *"Misèries de l'any 1764: narració d'una crisi alimentària d'Antic Règim per un clergue de la comarca de la Selva"*, *Manuscrits*, 1 (1985), p. 63-78. La cita a p. 70.

La collita de grans i vi de l'estiu fou miserable: Anton Bellsollé, pagès-hisendat d'Arenys de Munt, deixà anotat en el diari familiar com *"en dit any no.s culliren a casa sinó 50 cargas de bi y 12 quarteras de blat, de aquí se seguí tanta miseria que ab diners no.s trobava blat ni prou pa en las fle-cas";*⁽¹⁰⁾ i durant la tardor es reprengué el temporal d'aigua. El 24 d'octubre, el consistori barceloní demanava a les autoritats eclesiàstiques que es fessin *"rogativas por la Serenidad"* en raó *"de haver mucho tiempo que continuan las lluvias, causando grandes estragos, saliendo los rios de madre inundando todos los campos y ser esta tan perjudicial que no se puede sembrar";*⁽¹¹⁾ dos dies després repetien la petició de rogatives dient *"que ahún continuaban las lluvias causando gravísimos estragos y que se aumentaba más y más la necesidad de la cerenidad"*.⁽¹²⁾ El dia 16 d'octubre els rius Ter, Onyar, Güell i Galligants, inundaven Girona; l'"aiguat de Santa Teresa" féu que a les places i carrers del centre de la ciutat les aigües arribessin a l'altura de catorze pams.⁽¹³⁾ La correspondència de la casa comercial Alegre de Barcelona també es fa ressò de la crítica situació del Principat pels diluvis caiguts: *"los estragos y danys que han ocasionat las aygüas són universals en tot lo Principat, pues de todas parts se cuentan cosas llàstimosas"*.⁽¹⁴⁾ El temporal de pluja i vent va malmetre també les hortalisses i d'altres conreus d'hivern: *"las cols,*

(10) *Llibre de debits i crèdits de la Casa Bellsollé de la Torre*, còpia existent a l'AHFF, f. 4. He editat aquest document a l'apèndix IV del volum *Memòries i diaris personals...* (Ed. Curial, en premsa).

(11) AHCB: Consell de Cent, Dietari XXV-48, f. 18 v.-19.

(12) AHCB: Consell de Cent, Dietari XXV-48, f. 19. Encara a la primavera de 1764 es temia que l'excés d'humitat i pluges malmetés la collita de l'estiu, que s'albirava bona. El 16 de maig, els jurats de Girona encarregaven rogatives de misses a sant Narcís i a sant Dalmaí perquè *"no obstante de estar mui bien preparada la próxima cosecha, y con visos de buena como necessitamos, tienen muchas contingencias de perderse ya por mantenerse el tiempo cubierto y ennu-blado, como por estar lloviioso, quando al parecer convendría cerenidad y ayres frescos"*. AHMG (Arxiu Històric Municipal de Girona). Manual d'Acords de 1764, fol. 168.

(13) DE CHIA, Julián: *Inundaciones de Gerona*, Girona: 1861, p. 24-26.

(14) BC (Biblioteca de Catalunya): Hospital núm. 382. Copiador de cartes Alegre. 1762-1763, adreçada a Francesc Roca d'Olot.

naps i altres coses semblants se feren mal bé y se perderan a causa d'unas tremontanas irregularment fredas que sobrevingueran los dies 11, 12 y 13 d'octubre del 1763, que ajustat a la falta de grans, aumentaren generalment los lamentos y suspirs", escriuia afligit Joan Calderó, el sagristà de Riudellots de la Selva.⁽¹⁵⁾

En iniciar-se la tardor de 1763, l'escassetat ja es veia venir i els comerciants començaven a especular amb la puja dels preus. El 17 d'octubre, els Alegre de Barcelona escrivien al seu corresponsal de Lloret de Mar, Romà Freixes, donant l'aprovació que una partida de blat descarregat s'hagués emmagatzemat i no venut "a fi de beneficiar-lo en lo millor modo possible de poch lo que no.s apar bé, no menos la determinació de passar ab la Barca al regne de València en busca de un càrrech de garrofa, que si pot comprar-la ab conbeniència pensam si podia guañar alguna cosa per ser est any tan escàs de grans".⁽¹⁶⁾

Els preus s'anaven enfilant. A Manlleu, la quartera de blat, que en temps normals valia al voltant de 30 rals, el 1764 arriba a costar-ne 80.⁽¹⁷⁾ A Arenys de Munt, Anton Bellolell anotava al Llibre de crèdits i debits de la casa com "fou en los quatre mesos mars, abril, maig i juny la pitjor esterilitat. Lo blat anava a 6 ll. 10s. la quartera y después a 7 ll."⁽¹⁸⁾ Però la situació encara era pitjor a les zones de l'interior. La correspondència dels Alegre informava al seu corresponsal a Cadis, Francisco Solivera com "son lamentables las noticias de falta de viveres y mucho más tierra adentro que no a la orilla del mar, de modo que vayan las gentes a bandadas ofreciendose en muchas partes a trabajar por la sola manutención".⁽¹⁹⁾ La comparació de les sèries de preus del blat de Barcelona i Tàrraga confirmen una puja més aguda als mercats de l'interior. Tal com es pot apreciar al quadre núm. 1, l'elevació de preus a Tàrraga el 1764 respecte a l'any

anterior és d'un 37'21%, mentre que a Barcelona és només d'un 2'17%.

Tal com veurem amb més detall, les importacions de cereal del nord (especialment d'Anglaterra) alleujaven la fretura i els preus alts a la capital del Principat i, en general, a les terres del litoral i del prelitoral. El 26 de maig els Alegre de Barcelona escrivien a Romà Freixes de Lloret que "en esta ciutat han arribat molts grans y cada dia se donan més barato, de modo que se ha venut blat bó a 50 rals y mastall a 40 rals";⁽²⁰⁾ i el dia 9 de juny ho feien a Francisco Solivera de Cadis dient que "los trigos están abundantes a Dios gracias y cada dia baxan de precio".⁽²¹⁾ També Joan Calderó anotava a la seva crònica que "los ports de mar, que per lo present corregiment de Gerona abundan més las provisiones de grans de tota especie foren los de Sant Feliu de Guíxols y Blanes. Los negociants del propi pahís anar-los a buscar en aquellos, los transportaven en las

1. Preus del blat a Barcelona i Tàrraga. 1760-1770

Barcelona (blat)			Tàrraga (blat xeixa)	
Any	Preus nom. Sous/quartera	% variació respecte a l'any anterior	Preus nom. Sous/quartera	% variació respecte a l'any anterior
1760	83'6	—	73'51	—
1761	78	-6'70	64'64	-12'07
1762	74'1	-5	54'09	-16'33
1763	78'2	+5'53	63'14	+16'73
1764	79'9	+2'17	86'64	+37'21
1765	86'4	+8'13	86'41	-0'27
1766	100'5	+16'31	107'39	+24'27
1767	100'7	+0'19	98'02	-8'73
1768	99'3	-1'40	88'14	-10'08
1769	86'4	-13	83'03	-5'80
1770	83	-3'94	82'90	-0'16

Font: VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, v. III, p. 378; GARRABOU, R.: "Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrraga (1732-1811)", *Recerques*, 1 (1970), p. 83-121. Apèndix núm. 1.

(15) PUIGVERT, J.: "Misèries de l'any 1764", p. 70-71.

(16) BC: Hospital núm. 382. Copiador de cartes Alegre, 1762-1763.

(17) ALBAREDA, J. i d'altres: *Història d'Osona*. Vic: 1984, p. 133.

(18) AHFF: Llibre de crèdits i debits, f. 4.

(19) BC: Hospital núm. 383. Copiador de cartes Alegre, 1764-1765 (18 de febrer).

(20) BC: Hospital núm. 383. Copiador de cartes Alegre, 1764-1765.

(21) BC: Hospital núm. 383. Copiador de cartes Alegre, 1764-1765.

2. Compres de blat fetes pel municipi de Barcelona l'any 1764				
Data	Negociant	Quantitat	Procedència	Preu*
31 de gener	Magín Negre	1460 q	—	44
2 de març	Agustí Salomó	509 q	—	54
14 d'abril	J. Soler i Gallart	5.042 q 9 c	—	—
9 de maig	J. Müller Forrester	2.468 q 7 c	—	50
16 de maig	Francesc Alabau	3.308 q 3 c	—	48
23 de maig	Josep Ferrer	3.906 q	—	44
14 de juliol	Martorell	4.518 q 1 c	Londres	—
14 de juliol	Martorell	4.924 q 2 c	Londres	—
19 de setembre	Martorell	5.305 q 8 c	Londres	—
19 de setembre	Josep Molins	25.848 q	Nord	43 1/2
19 de setembre	Josep Molins	5.154 q 2 c	Nord	38

Font: AHCB: Administració del Pa XII-7 (1764)

* Rals la quartera

plassas mercantívolas, com és Gerona, Cassà de la Selva, Santa Coloma, Hostalrich, etc."⁽²²⁾ Així mateix, la crònica del sagristà ens informa de la bona collita de 1764 que contribuï també a pal·liar la carestia: *"la cullita de blat y altres granas ha estat més que mediana. En lo mateix 1764, la cullita de tota espècie de fruitas, ha estat sobre abundant, la del vi axi matex y la de glans de roura ha estat major de la que los nats agesan may vist"*.⁽²³⁾

Misèria rural i immigracions urbanes. El cas de Barcelona

La mala anyada de 1763 va provocar que amplis sectors de la pagesia —especialment petits propietaris i arrendataris, bracers i jornalers— restessin a la misèria i passessin a engruixir les files dels vagabunds, captaires i rodamons. Josep Bellsollé, pagès hisendat d'Arenys de Munt, va anotar al llibre de memòries familiars *"com totem no tenia res per béndrer, foren tants los treballs que moriren molts defalent, què no.s pot explicar la misèria que y abia, pués la meytat del poble anava a captar"*.⁽²⁴⁾ situació d'empobriment de pagesos i menestrals que també reflecteix el testimoniatge dels Gelat

de Santa Susanna: *"y los qui acostumaven ajudar-se de dos o tres botas de vi, pera comprar blat y pagar sos deutes per no tenir camps ni altres aversos, se veren ab grans treballs, de manera que se posaren a captar molt menestral que antecedentment ho passaven bé"*.⁽²⁵⁾

Com era habitual en aquests moments difícils en què les crisis de subsistències assolaven el camp, les masses de pagesos famolencs cercaven l'empar de les institucions d'assistència i caritat de les ciutats. El mateix testimoniatge del mas Gelat ens dona compte com a Mataró s'organitzà el racionament del pa i com a Malgrat, Arenys, Blanes i Canet la fretura es pal·lià amb el recurs de les olles públiques: *"En Mataró se donà la providència de distribuir, a las sinch horas del matí, un pa de tres reals per cada familia que no podia pastar y, com no bastàs la provisió per la multitud de gent que acudia, se anticipaven per no quedar sens pa, que a las deu horas de la nit ja se trobaven dos-centas personas en lo puesto per poder ser las primeras lo endemà; y era tanta la porfia de la multitud per no quedar sens pa, que moriren dos personas reventadas ab lo temps que durà esta providència. Lo rector de Malgrat,*

(22) PUIGVERT, J.: "Misèries de l'any 1764", 1985, p. 71.

(23) Ibid., p. 73. Però, no a tots els indrets del Principat els resultats de la collita de l'estiu de 1764 foren tan bons. El *Dietari de la Fidelíssima vila de Puigcerdà* editat per Salvador Galceran (Barcelona: 1977) deixa constància que *"en est any 1764, se feu una cullita tenna de blat"*, p. 147.

(24) *Memòries de la Família Bellsollé, 1666-1838*, fol. 58, de l'Arxiu particular del patrimoni Bellsollé. He pogut consultar aquestes memòries mercès una còpia dipositada a l'AHFF que ha posat gentilment a la meua disposició el Dr. J.M. Pons i Guri. He editat la totalitat del manuscrit a *Diàris i memòries personals...* (Ed. Curial, en premsa)

(25) AHFF: Llig. 248-20, folis 1-1v.

pera subvenir los pobres de la parròquia donà la providència perquè, entre ell y los més acomodats parroquians, fessen tots los dies escudella, que comensaven a 6 de febrer de 1764 fins a... ab gran consol no sols dels pobres de sa parròquia sinó també dels forasters. Y, a imitació de est poble, feu lo mateix Blanes, Canet y Arenys".⁽²⁶⁾ També a Puigcerdà el Dietari de la vila fa esment de com "estaba la vila abrumada de Pobres als que se sustingué ab grans charitats de dinèrs, pa i caldos";⁽²⁷⁾ i Joan Calderó narra a la seva crònica com "en Gerona la Pia Elmoyna dóna l'ofarena lo dilluns, dimecras y divendras, y ab estas providèncias los pobras, no han arribat a petir fam, si bé passen molt treball. Los pobres que regularment se replegan en Gerona los tres dies d'elmoyna pasan de deu mil".⁽²⁸⁾

Però fou sens dubte la capital del Principat la que rebé un contingent més nombrós de gent desvalguda. Segons el diari o "llibre de notícies" de Baltasar Ferran, "al mes de abril de l'any 1764 a Barcelona feren caritat poch més o menos a dos mil pobres cada die de la gran misèria que y avia. Lo blat arribà anar a 7 lliures y mitja y encara no ni avia per qui.n volia";⁽²⁹⁾ i segons una resposta de Barcelona que fou enviada a la Cort, sobre la situació de la ciutat en aquesta conjuntura crítica, el mes de maig foren socorreguts 8.219 pobres.⁽³⁰⁾ Les institucions i els grups dirigents de la Ciutat Comtal s'enfrontaren des de l'hivern de 1763-1764 a dos greus problemes: un, era garantir el subministrament de cereal a una població sensiblement augmentada per l'allau d'immigrants de les ruralies, això en un moment en què tota l'Ibèria patia l'escassetat; l'altre, era organitzar l'assistència d'aquesta població forana i assegurar el manteniment de l'ordre ciutadà.

Pierre Vilar ha subratllat la importància de l'avitallament exterior de blat en l'atenuació del moviment cíclic dels preus barcelonins del segle XVIII.⁽³¹⁾ Les grans compres

de cereals forans no solament servien per subministrar gra a la fleca comunal (el Pas-trim), sinó que també possibilitaven, en cas de crisi, posar a la venda els grans a preus de cost per frenar l'especulació i els altres preus. A través dels llibres de l'administració del pa hem pogut seguir les adquisicions municipals de cereal a llarg de l'any 1764. Tal com reflecteix el quadre núm. 2, a partir de l'abril de 1764 les compres de gra agafen volum i s'intensifiquen, per arribar al seu màxim els mesos d'estiu. Les diligències del municipi resten també reflectides a la comptabilitat de l'administració del pa; així, el 9 d'abril foren lliurades a Diego Farrando 169 lliures, 14 sous i 2 diners pels viatges fets per "hazer venir trigos por mar y tierra para este abasto".⁽³²⁾

Altament, hom pot observar a través del quadre núm. 2 com els preus màxims de les adquisicions de blat coincideixen amb la primavera de 1764, per baixar després en les grans compres de blat del nord que allunyen definitivament l'escassetat. Des de llavors les sitges barcelonines estaran plenes de blat, puix al llarg del 1765 continuaran arribant altres carregaments procedents de França, Holanda i Anglaterra. Així, el 23 d'abril, els Alegre informen Guillermo Daraimple, factor de la casa al port de Cadis, que a Barcelona "en pocos días han llegado aquí muchos cargos del de Francia y otras partes, todo muy bueno".⁽³³⁾ El 1766, any de disturbis a Madrid i altres ciutats d'Espanya, els comerciants i fabricants barcelonins –entre ells els Alegre– es felicitaven en llur correspondència de la tranquil·litat i ordre que ha regnat a una Barcelona ben proveïda.⁽³⁴⁾

L'arribada de l'exèrcit de captaires, miserables i desvalguts mobilitzà les autoritats i les institucions de la ciutat-capital, les quals prengueren diverses mesures per organitzar l'assistència i el control dels forasters. El Capítol de la Catedral distribuï pa als necessitats en diferents llocs de la ciutat; els comerciants de la Llotja de Mar lliuraren diverses quantitats de blat per a la caritat pública; la Junta de Comerç oferí un

(26) Ibid., foli 1v.

(27) GALCERAN, S.: *Dietari de la Fidelíssima*, p. 145.

(28) PUIGVERT, J.: "Misèries de l'any 1764", p. 72.

(29) AHCB: Ms. B-52, foli 13.

(30) VILAR, P.: *Catalunya*, v. III, p. 127.

(31) Ibid. p. 447 s.

(32) AHCB: Administració del pa. XII-7.

(33) BC: Hospital núm. 383. Copiador de cartes Alegre, 1764-65.

(34) Cfr., VILAR, P.: *Catalunya*, v. III, p. 448.

3. Intensitat de la crisi de mortalitat		
	1763	1764
Alt Empordà		
Borrassà	—	101
L'Escala	113	—
Espolla	152	—
La Jonquera	57	—
Navata	—	85
Ordis	—	101
Cistella	53	—
Baix Empordà		
Crespià	—	65
Gironès		
Bordils	—	142
Vilopriu	—	89
La Selva		
Amer	70	—
Lloret de Mar	—	134
Maresme		
Tordera	—	80
Arenys de Munt	65	52
Conca de Barberà		
Rocafort de Queralt	—	119
Barberà de la Conca	—	70
Baix Camp		
Botarell	—	79
Riudecols, Les Irlés i Les Voltes	—	52
Pratdip	—	250
Montbrió	—	100
Priorat		
Ulldemolins	—	71
Poboleda	—	49
Cornudella	—	54
Torroja	—	68
Tarragonès		
La Secuita	—	75
El Catllar	105	—
Alt Penedès		
Sta. Margarida i els Monjos	—	152
Gelida	—	90
Monistrol	—	230
St. Llorenç d'Hortons	75	124
Baix Penedès		
La Bisbal	—	161

donatiu de 100 dobles, i el consistori municipal decidí, des del dia 8 de maig "fer olla" cada dia fins que arribés la collita següent.⁽³⁵⁾ Per la seva part, el marquès de la Mina,

capità general del Principat, disposà que per garantir l'ordre públic els forasters quedessin acollits en diverses casernes. A les dependències militars foren separats homes i dones i diàriament es feien plàtiques espirituals i s'ensenyava el catecisme.⁽³⁶⁾

En aquesta etapa de transició cap a una nova societat industrialitzada i burgesa, les institucions benèfiques urbanes es convertiren en un mecanisme imprescindible per garantir l'ordre social; i també en un sistema de regulació del mercat de treball, la qual cosa possibilita la supervivència d'un exèrcit industrial de reserva.⁽³⁷⁾ En aquest sentit, Pierre Vilar ha remarcat com dos dels més destacats organitzadors de la caritat a Barcelona durant la crisi de 1764 foren I. Cathalà i N. Sibilla, velers, els quals es convertiran un any després en fabricants d'indianes.⁽³⁸⁾

Els efectes sobre la demografia

Per a l'Espanya interior la crisi de mortalitat del període dels anys 1762-1765 fou la més estesa i la més intensa de tot el segle XVIII; i segons subratlla V. Pérez Moreda "fundamentalmente consistió en un reflejo demográfico de las crisis de subsistencias que se vinieron encadenando en los primeros años del decenio".⁽³⁹⁾ En el cas castellà, l'anàlisi de les fluctuacions mensuals de les defuncions revela els lligams entre els períodes de fretura i alça de preus i l'ascens dels òbits, "eliminando toda sospecha de epidemia de tipo estival y subrayando el papel del déficit de las subsistencias" diu Pérez Moreda.⁽⁴⁰⁾

Per al Principat, l'estudi de F. Muñoz Pradas sobre la comarca del Penedès revela uns anys de crisi amb algunes característiques equiparables a les de l'Espanya inte-

(36) Ibid., p. 66-67.

(37) Cfr., CARBONELL ESTELLER, M.: "La beneficència a finals del segle XVIII. Una aproximació: la Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: 1984, v. I, p. 789-797.

(38) VILAR, P.: *Catalunya*, v. III, p. 127, n. 30.

(39) PÉREZ MOREDA, V.: *Las crisis de mortalidad*, p. 363. Tot i que en algunes localitats com Langa de Duero i Chiloeches es donaven casos de mortalitat epidèmica de tipus estiuc.

(40) Ibid., p. 364.

(35) CARRERA I PUJAL, J.: *La Barcelona del segle XVIII*. Barcelona: 1951, v. I, p. 64 i s.

4. Fluctuacions estacionals de la mortalitat a Barcelona, Bordils i Tordera (1763-1764)

Barcelona (el Pi)												
	G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
1763	17	29	38	49	29	32	39	59	48	65	50	75
1764	46	35	53	36	22	38	44	45	43	31	34	37
Bordils												
1764	1	–	2	–	3	10	12	13	1	1	1	–
Tordera												
1763	2	5	4	4	7	5	6	6	9	13	16	15
1764	4	10	14	7	10	5	23	21	16	13	9	7

rior. F. Muñoz Pradas calcula que la crisi de 1762-64 va significar una pèrdua del 9% del potencial demogràfic de les parròquies analitzades del Penedès,⁽⁴¹⁾ la qual cosa significaria que en aquell període es van registrar els índexs de mortalitat extraordinària més elevats de tota la centúria. Però el mateix Muñoz Pradas matisa que la intensitat de la crisi al Penedès no sembla tenir paral·lel amb altres zones del Principat i que la coincidència de la crisi agrària amb malalties de tipus epidèmic podria explicar llur gravetat.⁽⁴²⁾

Una mostra d'un total de 62 parròquies distribuïdes per 14 comarques del Principat ens pot oferir una valoració més global de l'abast demogràfic d'aquesta crisi de mitjan segle XVIII. En l'annex núm. 1 hem recollit els registres de defuncions de les parròquies esmentades durant el període 1755-1775. Tal com es pot apreciar en el quadre núm. 3, fins a 31 parròquies, justament la meitat del total de la mostra, enregistren en el bienni 1763-1764 mortalitats que arriben o superen en un 50% la mortalitat considerada 'normal' del període;⁽⁴³⁾ s'observa també que els índexs més elevats es donen als nuclis rurals (a les principals urbs analitzades les intensitats són molt més moderades: al

Pi de Barcelona la mortalitat s'enlaira en un 24% el 1763, a Sant Feliu de Girona en un 35% el 1764 i a Olot en un 32% el 1763) i que les intensitats més elevades es concentren a la Catalunya Nova (els tres valors màxims corresponen a Pratdip amb 250, Monistrol del Penedès amb 230 i a la Bisbal del Penedès amb 161).

Però a diferència del que Pérez Moreda estableix per a l'Espanya interior, no sembla que a Catalunya els elevats índexs de mortalitat d'aquests anys siguin estrictament conseqüència d'una crisi de subsistències, d'altra part perfectament detectada a partir dels testimoniatges i estadístiques presentats. L'anàlisi de les fluctuacions de les defuncions en el bienni 1763-1764 sembla demostrar l'existència de situacions diverses.

Tal com indica la lectura del quadre núm. 4, a la ciutat de Barcelona la mortalitat s'eleva des de la tardor de 1763 d'una manera paral·lela a la fretura i a l'alça dels preus del blat, i cau en picat entrada la primavera de l'any següent quan l'arribada de cereal i l'organització de l'almoina per part de les institucions del municipi alleuja la carestia. Però a la localitat gironina de Bordils –que durant el 1764 enregistra un índex de mortalitat d'un 142% sobre la mortalitat normal del període– es pot veure com els òbits es concentren als mesos de juny, juliol i agost i insinuen clarament una epidèmia de tipus estival. Finalment, la vila de Tordera a l'Alt Maresme, mostra un comportament mixt, puix que si bé la mortalitat s'enlaira en la tardor-hivern de 1763, l'any següent, després d'un període fluctuant a la primavera, arriba a uns valors màxims a l'estiu del

(41) MUÑOZ PRADAS, F.: *El creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, p. 156.

(42) *Ibid.*, 167 s.

(43) LIVI BACCI, M.; DEL PANTA, L.: "Chronologie, intensité et diffusion des crises de mortalité en Italie: 1600-1850", *Population*, 32, p. 401-446; i LIVI BACCI, M.: *La société italienne devant les crises de mortalité*. Firenze: 1978.

5. Percentatge d'albats sobre el total de defuncions en localitats que enregistren una mortalitat de crisi en el bienni 1763-64

	1763	1764
Borrassà	—	44'44
L'Escala	72'46	—
Espolla	72'09	—
La Jonquera	42'85	—
Navata	—	56'81
Ordís	—	70'58
Lloret de Mar	—	78'12
Rocafort de Queralt	—	73'07
Sta. Margarida i els Monjos	—	45'71
Gelida del Penedès	—	70'83
Monistrol del Penedès	—	87'50
St. Llorenç dels Horts	42'85	81'25
La Bisbal del Penedès	—	83'78

1764, fet que suggereix que als efectes de la crisi de subsistències se sumen els d'una epidèmia de tipus estival. La impressió de l'existència d'un factor epidèmic que es combina —almenys en certes localitats— amb els efectes d'una crisi alimentària ve reforçada pel gran pes que assoleix la mortalitat dels albats en moltes de les parròquies que enregistren en el bienni 1763-1764 una mortalitat de crisi.

Tal com es desprèn del quadre núm. 5, en 9 de les 13 localitats de la mostra els decessos dels albats superen la cota 70% del total d'òbits. En realitat és una característica del XVIII català el fet que la mortalitat en les edats joves sigui elevadíssima. La verola i les terçanes feren importants destrosses en els infants. A través de l'exemple de Lloret de Mar podem apreciar com, especialment en la segona meitat del XVIII, les punxes de mortalitat tenen un component prioritàriament infantil.

També Jordi Nadal ha constatat per a Palamós que els índexs de mortalitat infantil, de 0 a 1 any, arriben del 200 al 240 %, amb un màxim del 276 % en el període 1746-50.⁽⁴⁴⁾ I testimoniatges literaris de tota mena ens parlen al llarg del segle XVIII de la duresa amb què són castigades les capes

més joves de la població catalana. Un informe sobre Torroella de Montgrí, arribat a Madrid l'any 1786, ens parla de les destrosses que les terçanes provoquen sobre la població infantil: d'un total de 1500 malalts "*no han sido muchos los que han muerto de los grandes, pero de los pequeños muchísimos*".⁽⁴⁵⁾ En realitat, a partir de la mateixa taula de defuncions de l'apèndix núm. 1, hom pot apreciar com les punxes de mortalitat sovintegen durant tots aquests anys centrals de la centúria, i com la causa principal són les epidèmies infantils de tipus estival. La crisi de 1763-64 tingué uns caràcters més durs allà on va coincidir la crisi de subsistència —generalitzada a tot Catalunya— amb el factor epidèmic; així, hom pot observar com Monistrol i la Bisbal del Penedès, que són dues de les localitats amb una intensitat de mortalitat més elevada (230 i 161 respectivament el 1764) tenen també uns percentatges d'albats més esgarriposos (87'50 i 83'78 respectivament) en aquell any de crisi.⁽⁴⁶⁾

Una valoració social de la crisi

Al voltant del 1760 els signes de l'esgotament de l'agricultura espanyola es van fer perceptibles. Resultava cada vegada més evident que una agricultura que es movia en el marc d'un sistema de relacions de caràcter senyorial no podia créixer al ritme en què ho feia el nombre d'homes i, consegüentment, les crisis de subsistències

(45) Citat per PÉREZ MOREDA, V.: *Las crisis*, p. 340. Per la seva part, Joan Surroca ha remarcat els baixos índexs de supervivència de la població infantil torroellenca el segle XVIII, els quals tenen precisament els nivells més baixos en la generació nascuda els anys 1760-64: sols el 192'7 % dels nascuts en aquest quinquenni arribaven a fer 15 anys. Vegeu "El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII", *Estudis d'Història Agrària*, 2 (1979), p. 73-94.

(46) La correspondència de la casa Alegre també fa referència els anys 1763-64 al contagi de la verola d'un fill: "*La varola de Marianet nos posa ab la major inquietut que puga pensar (...) y se posà en tal estat que crehendo los metges sens remei li feren ministrar lo sagrament de la extremació*". (BC: Hospital núm. 382. Copiador de cartes de la Casa Alegre (1762-63), enviada a Josep Antoni Alegre de Reus el 10-XII-1763); i als efectes d'uns vents de ponent forts i calents que "*han dexado el tiempo muy irregular com algunas enfermedades*". (BC: Hospital 383. Copiador de cartes de la Casa Alegre (1764-65), enviada a Francesc Solivera de Cadis el 28-IV-1764).

(44) NADAL, J.: "Demografía y economía en el origen de la Catalunya Moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)", *Estudios de Historia Moderna*, VI (1956-59), p. 281-309; la cita a p. 283-286.

**6. Percentatge d'albats en anys
de crisi de mortalitat a
Lloret de Mar (1700-1800)**

Any	Defuncions	Albats	% Albats
1747	114	98	85'96
1756	165	115	69'69
1764	160	125	78'12
1773	159	132	83'01
1777	126	98	77'77
1781	161	132	81'98
1785	120	85	70'83
1787	182	151	82'96
1792	161	123	76'39
1794	156	100	64'10
1797	127	105	82'67

Font: CAMPDERÀ I CAMIN, F.: *Indagación estadística acerca...*, 1849.

comencaven a flagel·lar la població;⁽⁴⁷⁾ desequilibris població-recursos als quals no va escapar el Principat, malgrat les transformacions agrícoles iniciades a final del segle XVIII en algunes comarques catalanes.

La crisi agrària de 1763-64 fou la primera de les greus conjuntures crítiques de la segona meitat del XVIII. Tal com hem vist, es tracta d'una crisi fonamentalment rural, tant pel seu origen com per les

seqüeles demogràfiques i socio-econòmiques. Els problemes dels rodamons i del bandolerisme rural tornaren a aparèixer, i onades de miserables pagesos desocupats van emigrar a les ciutats. Però, tal com ha assenyalat Pierre Vilar, "*a Barcelona no hi ha hagut, com a Madrid el 1766, crisi de misèria urbana*",⁽⁴⁸⁾ i sembla haver-hi un lligam entre l'aturada de l'alça dels salaris urbans, l'arribada de les gentades de pagesos famolencs i la fundació de diverses fàbriques d'indianes a Barcelona. Les creacions econòmiques dels primers impulsos de la moderna industrialització semblen haver servit per moderar els ròssecs socials de la crisi alimentària, "*així l'escassetat de 1765-66, que provoca a Madrid el motí d'Esquilache* -diu Vilar-, *no és desconeguda a Barcelona però no presenta cap caràcter revolucionari*".⁽⁴⁹⁾ Els mecanismes posats en pràctica per les autoritats i la burgesia de Barcelona: caritat pública organitzada, importacions de cereal del nord, absorció dels immigrants rurals en les noves indústries, reforçament del control policial, havien estat suficients per frenar la radicalització de la conflictivitat social.

(48) VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya...*, v. III, 1975, p. 127.

(49) Ibid, p. 444. També, del mateix autor "El motín de Esquilache y las crisis del Antiguo Régimen", *Revista de Occidente*, 107 (1972), p. 199-249.

(47) ANES, G.: *Las crisis agrarias en la España Moderna*. Madrid: 1970, p. 430 i s.

APÈNDIX 1. Defuncions anuals de 62 parròquies catalanes, 1755-1775

	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775
Alt Empordà																					
Agulana	46	22	23	31	28	25	45	18	27	20	19	23	28	33	29	28	32	23	26	66	28
Borrassà	14	19	17	21	14	23	30	23	20	45	29	51	12	17	14	22	13	11	15	43	50
Cabanes	24	29	9	24	17	46	28	28	34	23	33	24	23	18	17	61	18	17	28	30	31
Castelló d'E	98	89	148	142	116	147	206	202	181	159	163	192	69	102	88	118	98	143	182	182	124
L'Escala	63	85	52	51	38	60	75	57	138	61	71	69	84	59	69	49	40	115	67	58	92
Espolla	16	10	18	14	14	17	56	22	43	16	15	16	19	14	10	21	13	10	18	33	13
La Jonquera	30	17	24	10	15	24	38	24	42	26	22	33	20	42	36	16	23	20	34	52	40
Navata	22	19	27	20	10	20	30	28	16	44	18	40	18	34	18	22	23	24	21	32	26
Ordís	10	25	15	10	10	17	19	11	17	25	14	13	4	4	5	21	12	9	14	18	23
Roses	19	28	21	41	27	90	71	105	43	40	50	48	39	57	44	57	55	86	83	79	56
Cistella	18	14	19	15	18	25	19	9	21	10	10	14	7	10	7	17	14	7	10	10	25
Baix Empordà																					
Begur	32	50	27	20	12	57	30	22	22	18	32	33	39	14	42	15	24	33	28	22	36
La Pera	9	16	7	14	4	6	19	10	16	12	10	10	13	10	8	12	15	16	11	18	19
Crespià	22	25	15	17	22	14	19	21	14	19	21	33	24	21	18	42	23	17	20	20	23
Gualta	29	13	16	22	14	25	17	23	20	32	36	20	16	9	12	42	31	13	17	23	30
Peratallada	23	21	19	22	18	12	15	11	22	26	26	29	27	10	24	32	20	20	16	24	43
Torrella de M.	127	139	106	147	78	133	207	203	178	182	229	133	137	138	103	155	180	103	85	111	390
Garrotxa																					
Montagut	29	38	34	41	45	34	35	35	37	44	49	73	35	32	28	49	40	32	35	36	61
Olot	174	96	132	109	100	121	153	120	174	133	132	150	112	154	106	101	117	89	117	118	92
Besalú	13	19	14	19	22	23	26	21	19	29	18	26	14	24	25	22	39	24	38	39	22
Gironès																					
Bordils	18	19	26	14	15	19	20	19	18	44	17	30	9	8	19	9	20	12	19	35	22
Cassà de la Selva	23	19	25	16	20	24	29	18	30	28	48	32	30	38	25	26	17	22	23	29	38
Vilopriu	13	9	6	4	8	12	8	6	8	20	16	22	4	11	11	25	14	15	15	13	6
Girona (St. Feliu)	72	116	100	93	90	158	130	91	96	141	79	165	86	78	93	95	92	93	109	113	89
Girona (catedral)	41	56	44	52	39	84	84	57	36	54	64	69	49	43	67	62	51	37	41	65	47

	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775
La Selva																					
Arbúcies	102	53	59	74	68	54	97	48	59	77	76	68	78	82	67	52	76	98	76	39	61
Anglès	14	20	52	21	33	33	30	41	33	24	24	80	15	28	18	23	41	26	28	27	19
Amer	22	21	20	19	21	24	27	30	43	26	24	21	25	34	26	70	45	50	28	24	39
Lloret de Mar	58	165	41	46	89	42	69	60	67	160	83	54	85	59	40	56	61	106	159	54	66
Maresme																					
Tordera	66	102	47	64	77	63	116	58	92	139	81	57	48	112	45	52	50	53	83	56	65
Arenys de Mar	38	31	30	30	41	34	39	55	31	48	37	54	42	58	41	43	46	44	36	40	40
Arenys de Munt	27	31	9	21	23	16	32	37	43	41	20	27	17	22	23	17	23	14	18	18	21
Canet de Mar	119	103	106	123	94	115	133	104	102	112	137	88	80	276	58	76	78	52	135	81	83
Val·lès Occidental																					
Sant Cugat	20	38	31	21	30	30	47	37	28	48	25	33	26	35	45	22	18	24	40	23	31
Barcelonès																					
Barcelona (El Pi)	327	374	461	390	330	504	427	363	530	464	320	441	448	444	367	389	413	518	380	455	522
Tarragonès																					
La Secuita	5	6	5	5	7	8	8	6	7	12	12	5	17	7	1	5	9	3	8	11	7
El Catllar	17	16	38	30	37	17	34	31	58	26	39	29	49	24	27	34	24	32	28	48	21
Garidells	9	4	3	5	6	4	7	7	5	6	16	10	13	11	14	2	6	3	4	2	3
Alt Penedès																					
Sta. Maria de Mediona	11	13	13	19	13	15	21	27	9	9	13	18	19	21	19	18	20	18	18	18	19
St. Quintí de Mediona	25	21	23	9	17	17	53	40	25	29	26	29	58	23	47	22	37	32	36	52	27
Sta. Margarida i els Monjos	12	10	10	14	13	13	5	6	9	35	22	16	8	21	17	26	25	10	18	23	7
Gelida	23	10	9	13	21	23	9	10	10	24	15	11	12	9	9	25	9	19	17	11	18
Monistrol	6	0	1	1	1	4	4	1	2	8	4	2	3	1	1	2	5	2	1	1	5
Pacs	5	5	2	4	6	10	6	9	3	7	4	9	8	7	17	12	4	4	3	8	3
St. Llorenç d'Hortons	6	8	7	11	5	9	12	7	14	16	6	5	3	6	5	10	3	6	9	3	11
Vilobí	14	5	9	22	5	7	17	11	12	12	24	12	7	9	19	9	7	8	11	27	9
Vilafranca	130	120	136	115	83	106	169	113	109	134	58	132	163	101	226	95	114	156	106	170	136

	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775
Baix Penedès																					
La Geltrú	69	34	70	31	44	43	34	76	38	61	53	49	54	59	43	44	61	43	49	92	80
La Bisbal	15	19	26	6	5	13	11	9	5	37	14	11	22	25	19	15	27	8	8	29	14
Vilanova	89	78	165	108	82	87	91	184	67	102	120	125	105	135	101	93	141	114	110	231	54
Sitges	59	67	136	90	61	53	103	137	63	119	64	92	56	180	77	64	92	107	220	89	97
Conca de Barberà																					
Rocafor de Queralt	9	13	9	12	5	7	22	9	12	26	10	14	19	3	12	3	4	8	12	8	14
Barberà de la Conca	11	17	17	7	15	20	14	18	14	29	16	12	18	18	36	18	11	9	12	15	27
Baix Camp																					
Botarell	11	18	12	17	19	21	18	15	7	28	19	11	12	13	13	10	12	8	16	37	7
Riudecols, Les Iries, Les Voltes	34	23	34	32	61	36	32	50	32	63	61	28	22	29	50	38	36	30	28	74	35
Pratdip	-	-	-	-	21	19	28	24	18	68	13	8	12	17	24	25	16	16	31	7	26
Riudecanyes	33	31	25	66	42	37	31	51	32	61	45	40	62	47	65	32	24	31	38	32	37
Montbrió	27	21	22	17	40	34	30	22	37	72	31	47	44	35	31	43	27	27	24	35	49
Priorat																					
Ulldemolins	37	15	21	17	20	28	32	16	24	41	32	23	16	24	12	35	31	32	19	16	30
Poboleda	22	24	18	17	26	41	47	34	22	53	53	25	23	19	69	30	47	66	38	23	32
Cornudella	57	32	24	103	34	40	36	44	48	67	131	32	53	45	38	114	43	49	70	86	47
Torreja	12	9	3	3	3	9	8	8	7	18	13	14	12	13	12	19	18	20	9	13	10

Fonts: De l'1 al 10, PLANAS, M.: La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim Demogràfic, UAB: tesi de llicenciatura, 1985; 17, SURROCA, J.: "El conteu de l'arros a l'Empordà"; 24, 25 i 29, CAMPERA, F.: Indagación estadística acerca de la reproducción: de 39 a 51, MUÑOZ PRADAS, F.: El creixement demogràfic; 52, GUAL, V.: Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna, (Rocafor de Queralt. Segles XVI-XVIII). Tarragona: 1988; 53, JULIANO, D.: "Evolució demogràfica de la Conca", Centre d'Estudis de la comarca de la Conca de Barberà, VII (1985), p. 47-133. La resta són inèdites. Agraïxo a Jordi Andreu el fet d'haver-me proporcionat diverses sèries de les comarques tarragonines.